

MANI (216-276)

Üçüncü yüzyıl peygamberi Mani; bugün kaybolmuş olmasına rağmen zirvede olduğu dönemde büyük sayıda müridi bünyesinde barındıran Manihaizm dininin kurucusudur. Ortadoğu'da ortaya çıkan Manihaizm, batıda Atlantik, doğuda ise Pasifik okyanusuna kadar yayıldı ve hayatietini bin yılı aşkın bir süre devam ettirdi.

Mani'nin yarattığı din, daha önce ortaya çıkmış olan dinlerin ilginç bir senteziydi. Mani; Zerdüş, Buda ve İsa'yı gerçek peygamberler olarak tanıyor ama, kendisine bu peygamberlerden daha sonra ve daha mükemmel bir vahiy geldiğini iddia ediyordu.

Mani dininde Budist ve Hristiyan unsurlar bulunmakla birlikte; (en azından batılılara) en çarpıcı gelen doktrini, Zerdüş dinindeki ikilikten (dualizmden) alınmıştır. Mani öğretisi, dünyanın tek tanrı tarafından yönetilmediğini, iki güç arasındaki sürekli mücadelenin sahnesi olduğunu ileri sürer. Bu güçlerden biri; Mani'nin karanlık ve maddeyle simgelediği kötülük ilkesidir. Diğeri ise aydınlık ve ruhla simgelenen iyiliktir. Yüzeysel bakıldığında bu betimleme, Hristiyanlık'taki Tanrı ve Şeytan kavramını andırır; ancak Manihaizmde iyilik ve kötülüğün temelde eşit güce sahip oldukları varsayılır. Bu inanışın sonucu olarak, Hristiyan ve Yahudi düşünürlerinin kafasını o kadar kurcalamış olan felsefi paradoks; yani kötülüğün varlığı, Manihaizm felsefesinde hiçbir sorun yaratmamaktadır.

Manihaizm teolojisini ayrıntısıyla anlatacak kadar yerimiz yok; ancak, insan ruhunun iyilik, bedenine ise kötülük ilkesiyle ilişkilendirilmesinin sonucu olarak, Manihaistlerin, -üreme amacıyla bile olsa- cinsel birleşmeden kaçınılması gerektiğine inandıkları belirtilmelidir. Et yenilmesi ve şarap içilmesi konusunda da yasaklar vardır.

İlk bakışta, böyle bir doktrinin geniş bir mürit kitlesi kazanması ve muhafaza etmesi olanaksızmış gibi görünebilir. Ancak, bu yasakların tamamı Manihaist kilisenin sıradan üyelerine değil de, "seçilmişler" olarak adlandırılan küçük bir gruba uygulanıyordu. Sıradan üyelerin, yani "dinleyiciler"in; karıları (ya da metresleri) ve aileleri olabiliyordu. Ayrıca et yiyip şarap içmelerine ve benzeri şeylere de izin vardı. "Dinleyicilerin" yerine getirmekle yükümlü oldukları çeşitli dini vecibeler vardı, "seçilmişler" i desteklemek de yükümlülükleri arasındaydı ama, uymak zorunda oldukları ahlak kuralları akıl almaz derecede katı değildi. (Din adamlarının veya keşişlerin karşı cinsten uzak durmalarını öngören, ancak dinin diğer mensuplarına böyle bir koşul getirmeyen başka dinler de var elbette). "Seçilmişler"in ruhları öldükten sonra doğrudan cennete giderdi; "dinleyiciler" için ise cennetin yolu biraz daha uzundu. Ancak, Katari

gibi bazı Mani mezheplerinde, "dinleyicilerin de cennete "seçilmişler" kadar kolay ulaşabileceklerine, dahası bu grubun yaşarken de serbestliğe hakları olduğuna inanılırdı.

Mani, o dönemde Part hanedanının egemenliğinde bulunan Pers İmparatorluğunun sınırları içinde yer alan Mezopotamya'da, 216 yılında doğdu. Mani Pers soyundan gelmekteydi ve Partlarla da akrabalığı vardı. Perslerin çoğu din olarak Zerdüştlüğün bir şeklini benimsemişlerdi, ama Mani Hristiyan doktrinlerinden kuvvetle etkilenmiş bir küçük mezhep içinde büyümüştü. On iki yaşındayken din vizyonuna sahipti ve yirmi dört yaşına geldiğinde yeni bir din vaaz etmeye başladı. Kendi vatanında önceleri pek başarılı olamadı ve kuzey batı Hindistan'a giderek burada bir hükümdarı dinini kabule ikna etti.

242'de ülkesine geri dönerek kral I. Şapur'un yardımıyla bir mürit kitlesi edindi. Şapur, kendisi yeni dini kabul etmemekle birlikte; Mani'den fazlasıyla etkilenmiş ve O'na dinini Pers İmparatorluğu içinde öğretme izni vermişti. (Pers imparatorluğu bu dönemde, bazen, 226'da başa geçen yeni hanedanın adıyla; Sasani imparatorluğu olarak da anılır). I. Şapur ve I. Hürmüz'ün hükümları oldukları sonraki otuz yıl boyunca Mani, vaazlarını hiçbir kısıtlamayla karşılaşmadan sürdürdü ve çok sayıda mürit edindi. Bu dönemde yabancı ülkelere misyonerler de gönderildi. Ancak, Mani'nin kazandığı başarı, Sasaniler döneminde devletin resmi dini haline gelmiş olan Zerdüştlüğün düşmanlığına yol açtı. Yeni bir kralın, I. Behram'm tahta çıktığı 276 yılı civarında Mani tutuklanarak zindana atıldı. Yirmi altı gün acımasızca işkence gördükten sonra öldü.

Mani birkaç kitap yazmıştır. Bunlardan biri Persçe, diğerleri Süryanicedir (İsa döneminin Arami diline çok yakın bir Yahudi dili) ve Manihaizmin din kitapları olmuşlardır. Dinin kaybolmasından sonra bu yazmalar da kaybolmuş, ancak bazıları yirminci yüzyılda tekrar bulunmuştur.

Manihaizm, başlangıcından beri yandaş edinmekte başarılı bir dindi. Peygamberinin sağlığında Hindistan'dan Avrupa'ya kadar uzanan bir bölgede yandaşları vardı. O'nun ölümünden sonra da büyümesini sürdürdü ve sonunda batıda İspanya, doğuda ise Çin'e kadar yayıldı. Batıda, Hristiyanlığa ciddi anlamda rakip olduğu dördüncü yüzyılda en parlak dönemini yaşadı (St. Augustine dokuz yıl boyunca Mani dinini benimsemişti). Fakat, Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olduktan sonra, Manihaistler şiddetli zulüm gördü ve 600 yılına gelindiğinde Manihaizm batıda büyük ölçüde silindi.

Ancak, Mezopotamya ve İran'da gücünü hâlâ koruyordu. Buradan Orta Asya, Türkistan ve Batı Çin'e yayıldı. Sekizinci yüzyılda, batı Çin ve Moğolistan'ın büyük bir bölümünde egemen olan Uygurların resmi dini haline geldi. Çin'in asıl topraklarında da okyanus kıyısına ve buradan da Tayvan'a kadar yayıldı. Ancak, yedinci yüzyılda İslamiyet'in ortaya çıkması, Manihaizmin

inişe geçmesine yol açtı. Sekizinci yüzyıldan itibaren, Bağdat'taki Abbasi halifeleri Manihaistlere zulmetmeye başladılar ve Manihaizm Mezopotamya ve İran'da bir süre sonra kayboldu. Dokuzuncu yüzyıldan sonra Orta Asya'da da düşüşe geçti ve on üçüncü yüzyılın Moğol istilaları bu dini tamamen bitirdi. Bununla birlikte, Marko Polo, 1300 yıllarında doğu Çin'de Manihaist toplumlara rastladığını kaydeder.

Bu arada, Avrupa'da Manihaizm'den türeyen çeşitli mezhepler ortaya çıktı. Bunlardan Paulisyenler yedinci yüzyıldan itibaren Bizans imparatorluğu içinde, Bogomiller ise onuncu yüzyılda Balkanlarda kuvvetli bir mezhep olarak baş gösterdi. Ama bu mezhepler arasında en kayda değer olanı, Katari mezhebidir (Daha çok, kalelerinden biri olan Fransa'nın Albi kasabasının adıyla, Albigensiyanlar olarak bilinirler). Katari, on ikinci yüzyılda Avrupa'da, özellikle de Fransa'da geniş bir mürit kitlesi kazandı. Doktrinleri daha çok Manihaizme benzemekle birlikte Albigensiyanlar kendilerini Hristiyan addettiler; kilise yetkilileri ise onları hizipçi saydı. Sonunda, ortaçağ papalarının en güçlü ve en az hoşgörülü olanı Papa İnosan III bu mezhebe karşı haçlı saldırısı düzenledi. Savaş 1209 yılında başladı; akıl almaz sayıda can kaybı verildikten ve güney Fransa'nın büyük bölümü tahrip olduktan sonra, 1244'te Albigensiyanlar tamamen sindirildiler. Bununla birlikte Katarizm İtalya'da on beşinci yüzyıla kadar varlığını sürdürdü.

Her dinin ona içtenlikle inananların hayatları üzerinde büyük etkisi vardır. Bu nedenle küçük bir dinin kurucusu bile genellikle hatırı sayılır bir etkiye sahiptir. Şu anda dünya yüzünden silinmiş olmakla birlikte Manihaizm bir zamanlar belli başlı dinlerden biriydi, dolayısıyla Mani de çok nüfuzlu bir kişiydi (Mani öğretinin talihsiz ama göz ardı edilmemesi gereken bir etkisi de, diğer kurumsal dinlerin Manihaizmi bastırmak üzere yaptıkları sayısız zulümdür).

Mani'nin yeni dinin ortaya çıkışındaki rolü olağanüstüdür. Dini kurdu, teolojisini oluşturdu ve ahlaki değerlerini vaaz etti. Fikirlerinin birçoğunu daha önce yaşamış olan düşünürlerden aldığı bir gerçektir ama bu birbirinden ayrı düşünce kollarını yeni ve farklı bir sistem içinde birleştiren Mani'dir. Verdiği vaazlarla Manihaizme birçok yandaş kazandırmış, bu dinin tapınak düzenini kurmuş ve kutsal kitaplarını yazmıştır. Önemli bir kitlesel hareketin bu kadar çarpıcı bir şekilde tek kişinin eseri olduğu durumlar pek nadir görülür. Kurduğu dinin O olmasaydı varolmayacağı açıktır ve açıdan Mani, birçok dini lider gibi, çoğu bilim adamından ve mucitten daha önemli gibi görünmektedir.

Dolayısıyla Mani bu listede bir yerlere aittir: Soru yerinin neresi olduğudur. Şurası açıktır ki, yeri müminlerinin sayısı milyarlar bulan üç büyük dünya dininin (Hristiyanlık, İslamiyet ve Budizm)kurucularından çok alt sıralarda olmalıdır. Diğer yandan, günümüzde Zerdüştlük ve Caynacılığın varlıklarını sürdürmelerine ve Manihaizmin kaybolmasına rağmen, zirvede

olduğu dönemde diğeri iki dinin sahip olduğundan çok daha fazla sayıda mümini bulunan Manihaizm, dünya üzerinde onlardan daha büyük bir etki bırakmıştır. Mani'nin Zerdüşti ve Mahavira'dan üst sırada yer almasının nedeni budur.

Kaynak: Michael H. Hart, *Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2008, 385-389.*